

CAHİT KÜLEBİ'NİN ŞİİRLERİNDE SU VE SUSUZLUK

Şerife ÇAĞIN*

Edebiyat eserinin en önemli meziyetlerinden birisi samimiyetidir. Okurda yaşanmışlık hissi uyandırabiliyor mu, arka planda sanatın çetrefilli pek çok oyununa rağmen yapmacıktan uzak duyguyu, duruşu, manzarayı verebiliyor mu odur asıl sanat eseri. Cahit Külebi'nin şiirlerinde, şairin yaşantısından gelen pek çok unsuru tespit etmek mümkündür fakat onu değerli kılan yaşantısından gelen bu unsurları okurda yaşanmışlık hissi uyandırarak bir sanat eserine dönüştürebilmesidir.

Cahit Külebi'nin şiirlerini okurken sanatçının yaşantısı kadar okurun yaşantısının da eserlere değer kazandırmada bir o kadar önemli olduğunu düşündüm. Bu anlamda şiirlerde dikkatimi çeken unsurlardan birisi, suyun kullanım alanlarıydı. Çeşme, dere, ırmak, pınar, bunlarla birlikte söğüt ağaçları, kavak ağaçları, yıldızların aydınlığı, dağ, vadi ve bunların eksikliği, olmayışı, çoraklık, dudakların çatlaklığı, ellerin nasır tutmuşluğu... Şair; bütün bunlarla belli bir coğrafyanın kendine özgü yapısını, hayat tarzını, insanını en can alıcı şekilde yansıtmaktadır.

Tanpınar *Beş Şehir*'in "Bursa" kısmında Evliya Çelebi'nin "*Velhasıl Bursa sudan ibarettir*" sözünü hatırlatarak sürgün edildiği Bursa'da yaptırdığı çeşmelerle kendisine bir yaşama alanı oluşturan Şeyhülislam Karaçelebizade Aziz Efendiyi büyük bir hayranlıkla anlatır. İstanbul'da da sürekli duyduğumuz Boğaz'ın ve çeşmelerin sesidir. Şar Dağlarının ve Vardar Nehri'nin sulak coğrafyasıyla daha sonra İstanbul ile hayallerini şekillendirmiş olan Yahya Kemal için "ufuk", "deniz" arzulanan, onsuз yapılamaz önemli unsurlardır. Yüzyıllarca edebiyatımıza yön vermiş olan İstanbul'un karşısında "su"yu dağ başında bir çeşme, bir dere, bir pınar ile tanıyan Anadolu insanının hayata

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

bakışı, sevdiğini algılayışı, sıla hasreti elbette farklı kelimelerde, farklı tonlarda olacaktır. Külebi'nin anlattığı coğrafyalarda suya hasret kalan Anadolu insanı için dağ başında bir çeşmenin, bir pınarın adeta bir şahsiyet olduğunu görüyoruz.

Düşleri ve imgeleri; ateş, toprak, su, hava, olmak üzere dört unsura bağlayarak izah eden düşünürler dört mizaç üzerinde dururlar. Safra etkisindeki kimselerin rüyalarının ateşle, yangınla, savaşıla, katliamla; melankoli etkisinde olanların gömülmelerle, mezarlarla, korkunçluklarla, kaçışlarla, çukurlarla, her tür hüznün verici şeyle; sümük etkisinde olanların göllerle, ırmaklarla, sellerle, batan gemilerle; kan etkisinde olanların uçan kuşlarla, koşularla, şölenlerle, konserle söylemeye bile cesaret edilemeyecek şeylerle dolu olduğunu söylerler. Safra etkisinde olanlar ateş, melankoli etkisinde olanlar toprak, sümük etkisinde olanlar su ve kan etkisinde olanlar havayla nitelenirler.¹ Çalışmalarını bu maddelerin doğurduğu imgelere ayıran Gaston Bachelard, *Su ve Düşler* kitabında berrak sular, ilkbahar suları, derin, durgun, ölü sular; Edgar Poe'nun ağır su'yu, birleşik sular, analık suyu, dişil su, tatlı suyun üstünlüğü, şiddetli su ve suya bağlı Kharon, Ophelia gibi kompleksler üzerinde durur. Serinleten, susuzluğu dindiren toprak suyunun deniz suyuna üstünlüğüne dikkat çekerek gökyüzünün suyunu, yağmur suyunu dost ve kurtarıcı bir kaynak olarak görür. Denizleri tuzlu yapan şeyin bir bozulmadan ibaret olduğunu, tuzun en doğal hayallerden biri olan tatlılık hayalini engellediğini söyler. Bachelard; bilimsel olarak tatlı suyun pek çok hastalığa iyi geldiğine, sınırları yumuşattığına, acıyı hafiflettiğine dair örnekler vererek tatlı su ile anne sütü arasında da yakınlık kurar.²

Berrak suların ve ilkbahar sularının en önemli özelliği, uyandırma gücü olan “serinlik” hissidir. Yenileşme mevsimine değer katan, kışın ardından akmaya başlayan derelerle ilkbaharın içine giren “serinlik”tir. Bachelard, akan berrak suları; şiddetli, derin, durgun ve ölü sulardan serin ve çocuksu imgeleriyle ayırır ve şöyle der:³

“Nehrin şarkısı da serin ve berraktır. Suların gürültüsü gerçekten de bütünüyle doğal olarak serinliğin ve berraklığın eğretilemelerini yansıtır. Kahkahalarla gülen sular, alaycı dereler, neşesini gürültüyle dışa vuran çağlayanlar birbirinden alabildiğine farklı yazımsal görünümünde buluşur. Bu kahkahalar, bu cıvıltılar doğanın çocuksu dilidir adeta. Dereye çocuk doğa konuşur.”

1 Gaston Bachelard, *Su ve Düşler*, (çev. Olcay Kunal), İstanbul 2006, s. 10-11.

2 *age.*, s. 173-175.

3 *age.*, s. 42-43.

Cumhuriyet Dönemi'nde "Memleketçi Şiir Hareketi" içerisinde şairler; Anadolu insanını, Anadolu coğrafyasını ele alan şiirler yazmışlardır. 1940'lar- dan itibaren çetin coğrafyası, çocukluğun saf dünyası, gurbet, iç sıkıntısı, yalnızlık duygularıyla Anadolu'yu işleyen ve zaman zaman Anadolu'nun geri kalmış yerlerini Batı bölgeleriyle karşılaştırarak anlatan Cahit Külebi de memleket edebiyatı içerisinde yer alan şairlerimizdendir. Yaşanmışlık izlenimi veren şiirleriyle bir coğrafya şairi olarak değerlendirebileceğimiz Külebi'nin şiirlerinde, en karakteristik özelliklerden birisi su ve susuzluktur. Anadolu coğrafyasında çeşme, dere, pınar gibi tatlı su kaynaklarının önemi yadsınamaz. Çoğu yerler isimlerini bu kaynaklardan alır. Halk arasında her çeşmenin, derenin, pınarın bir hikâyesi, kendine mahsus bir tadı vardır. Cahit Külebi "Yurdum" şiirinde "Anamdan emdiğim süt / Çeşmenden, tarlandan gelmiş." "Çimmişim derelerinde / Bir andız fidanı gibi büyümüşüm / Topraklarının üstünde" der. "Atatürke Ağıt" şiirinde çeşme, âdeta durmadan dinlenmeden bu milleti dimdik ayakta tutan gücü temsil eder gibidir:

*"Kopdağı'nda akar bir çeşme var
Serçe parmak kalınlığında suyu
Haram etmiş gece gündüz uykuyu
Akar da akar."*

Şairin çetin hayat koşullarıyla insanda tatlı bir serinlik hissi bırakan tabiat unsurlarını en güzel buluşturan şiirlerinden biri de "Tokada Doğru"dur. Bir hatırlama, çocukluğa geri dönüş, aynı zamanda çocukluktan uzaklaşma şiiridir. Bir tarafta "tozlu yolların aktığı ırmak", "derenin içinde iki üç çırılçırılak alçacak dam" diğer tarafta "şak şak eden hamutlar", "dönen tekerlekler"le şair Anadolu coğrafyasını çetin şartlarına rağmen vazgeçilmez kılıverir.⁴

Şair çeşmeyi benzetme unsuru olarak da kullanır. "Eski Bahçe" şiirinde Sivas, Bursa, Berlin ve İzmir'deki hayatına giren kadınları anlattıktan ve sabırsız, düşüncesiz kokladığı kadınlardan oluşan bu bahçeyi eliş kâğıdına benzettikten sonra "Bir seni bulamadım içinde sislerin / Dağ çeşmeleri gibi serin, tertemiz" diyerek asıl sevdiğini diğer kadınların dışında tutar.

Külebi'nin çocukluk anılarında daima su vardır. Bu, ya bir dere ya da bir çeşmedir. "Yurt" şiirinde Tokat'la Niksar arasındaki çocukluğunun evini hatırladığında çeşme, suyun beslediği toprak, yağmur, ağaçlar akın akın gelir. Yalnız fakat kurduğu hayallerle mutlu bir çocuktur söz konusu olan:

4 Bu şiirin ayrıntılı tahlili için bk. Mehmet Kaplan, "Tokada Doğru", *Şiir Tahlilleri 2, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İst. 1992, s. 283-293.

“Tokat’la Niksar arasında
Bir küçük ev görünür uzaktan.
Kütükten duvarlı, önünde çeşme akar,
Yeşermiş gibi topraktan.

Yağmur yağar camlarına dökülür.
Benim yüzümdür çizilen camlarda.
Yalnızlığın sesidir, rüzgâr değil,
Gürgen ağaçlarında.

Allı güllü çiçekler
Elimle dikilmiş bahçesine.
Yürürsem hepsi koşar ardımdan
Çocuklar gibi delicesine.

Gel dere, ak derim gürül gürül,
Dağdan aşağı akar gider.
Hayal kurmak istese canım,
Bulutlara bir seslenmek yeter.

Bir uçurtma gelir uzaktan
Yorulmuş ince, nazlı,
Gülüşler, haberler, hasretler
Gözyaşları içinde gizli.

Siz baksanız bir şey göremezsiniz.
Benim yurdumdur orası.
Ardıçlar, gürgenler, tozlu yollar...
Tokat’la Niksar arası.”

“Küçük Çeşme” şiirinde ise küçük ama yaptığı iş büyük bir çeşme dile gelir:

“Küçük bir çeşmeyim yurdumun
Unutulmuş bir dağında
Hiç kesilmeyecek suyum
Yıldızların aydınlığında”

Şiirin sonunda “Küçük bir çeşmeysek ne olmuş sanki! / Kalmayız naçar” diyerek kendini küçük görenlere kafa tutar.

Şair öldükten sonra da dağ başında bir küçük pınarın yanına gömülmek ister. Etrafı kalabalık olmayan, taşında yorgun köylülerin oturacağı meçhul bir gömüt hayal eder:

*“Dağ başına gömsünler beni.
Bir yanımda bir küçük pınar,
Bir yanımda sen” (Gömüt)*

Dere, şairi diri kılan önemli bir unsurdur:

*“Kaç yaşıma gelirse geleyim
Ölmem ben gencim uzun yıllar.
Ayna gibi akan bir dere
Ve dibinde beyaz çakıllar” (Güneşli Çayır)*

Su kadar susuzluk da önemlidir Külebi'nin şiirlerinde. “Tek Tanrı Sevi”de memleketin yoksulluğu, çoraklığı yine tabiat unsurlarıyla anlatılır:

*“Ne orman, ne bahçe bir dilim
Dağlar omuz omza kayalık çorak”

“Yıllarca buğday yerine yıldız ektik,
Bulut devşirdik kucak kucak”*

Diken, çatlak eller, çın çın öten tarlalar; sert tabiat koşullarını, susuzluğu çağrıştıran imajlardır. “Diken” şiirinde şair kendisiyle diken arasında şöyle bir benzerlik kurar:

*“Yurdumuzun herhangi iki
Kasabası arasında gezerken
Bir sararmış diken görürseniz
Bilin işte benim o diken.”*

Kendi ferdi yalnızlığını, umutsuzluğunu anlattığı şiirlerinde de Külebi susuzluğu ön plana çıkarır. “Bir Umut” şiirinde;

*“Suyu mu çekilmiş bulutların
Dönmüşsün kuruyan ırmaklara”*

diyerek “suyu çekilmek” deyimini orijinal bir bağlamda kullanır.

Şair pek çok şiirinde “ben ve sen” karşıtlığı içerisinde Türkiye'nin sulak, bereketli bölgeleriyle çorak bölgelerini karşılaştırma yoluna gider. “Hikâye” şiirinde;

*“Benim doğduğum köylerde
Ceviz ağaçları yoktu,
Ben bu yüzden serinliğe hasretim.*

*Benim doğduğum köylerde
Kuzey rüzgârları eserdî,
Hep bu yüzden dudaklarım çatlaktır.”*

mısralarında ceviz ağaçları ılıman bölgelerin, kuzey rüzgârları ise iklimi sert bölgelerin imgeleri gibidir. “Sivas Yollarında” şiirinde benzer bir rüzgâr vardır. “Bir rüzgâr eser ki bıçak gibi / El ayak şişer.” Pasinler’deki köyünü anlattığı “Yurdumuz” şiirinde de “Sonra ovalar gördüm ki / Ya çöldü, ya ayazdı” der.

Oysa “Sevda Peşinde” şiirindeki rüzgâr tamamen farklıdır. Burada şair ömründe ilk defa İzmir’e girmek üzeredir, üstelik aşk sarhoşluğu içindedir:

*“Şehre girerken ışıklar uçuşuyor
Rüzgâr okşuyordu saçımı tren penceresinden
Kalbim bir bayrak gibi çırpınıyordu.”*

“Sabret” şiirinde de ‘sen’ “Yapraklarda dolaşan serin bir rüzgâr”dır. ‘Sen’, genelde bahara ait unsurlarla anlatılır:

*“Ellerin var beyaz güller gibi küçücük,
Mutlak kalbin tomurcuklardan pembe!
Sanki yeşil yaylalardır gözlerin
Alnımda ter ve kuvvetsin işimde.”*

“Resim” şiirinde ‘sen-ben karşıtlığı’ içinde sevgilisiyle kendisini, daha derin anlamda ise sulak coğrafya ile kurak coğrafyayı karşılaştırırken şair “Tarlalarda bulutların gölgesi gibi / Güzelsin!” benzetmesini yapar. Alt kıtada ise yine ‘sen’le mavi dereler ve söğüt ağaçları arasında bir benzerlik kurulmuştur:

*“Söğüt ağaçlarının altında
Akan mavi dereler vardır,
Akşam rüzgârlarıyla güneş savrulur,
Sen de öylesin.”*

Batı illerini, yağmur ülkelerini de anlatır Külebi. Ancak bunlar hep içselleştirdiği çatlak toprakların sesini duyurmak içindir. Şiirlerinin çoğu bu anlamda ‘sen-ben karşıtlığı’ üzerine kurulur. “Türk Mavisi” şiirinde Batı illerinde cömert yağmuru anlattıktan sonra kendisiyle özdeşleştirdiği Anadolu’nun özlemini şöyle dile getirir:

*“Şu tutsaklıktan kurtulsam ben de.
Göklerde bulutlarla bir olsam.
Bozkırlığında allak bullak yurdumun.
Tek ağaç, tek pınar, tek dere,
Kertenkele rengi üç beş pare dam
İlkel topraklarında Anadolu'mun.”*

Bachelard'ın söz konusu kitabında ayrı bir bölüm açtığı “birleşik sular” kısmı da dikkat çekicidir. Dört maddenin -ateş, toprak, su ve havanın- değişik birliktelikleri üzerinde durduğu bu bölümde su ve toprak gibi dışil eğilimli iki maddenin karışımında, içlerinden birinin eşine egemen olmak için hafifçe erilleştiğini belirtir. Külebi'nin şiirlerinde en çok karşımıza çıkan ve en çok arzulanan evlilik de bu türdendir. “Tokat'a Girerken” şiirinde gece geçilen derin bir vadi imgesi, şairin yalnızlığını; ekinlerin dibinden akan su imgesi de zamanın geçişini, suyun tohumu dölleyip toprağı beslemesini imler:

*“Tokat'a girerken bir derin
Vadi var her taraf yeşil,
Tokat'a girerken bir derin
Vadi var her taraf yeşil.
Ben hep gece geçtim oradan
Bir su gibi dibinden ekinlerin”*

Su âdeta koyu yeşilin, karanlığın hâkim olduğu vadiyi işleyen, yumuşatan, yeniden üreten, toprağı munisleştiren, dönüştürücü bir unsurdur. İşte insanlardan uzak, sessizliğin çın çın öttüğü, tarlaların yavaşça dalgalandığı bu derin vadi, şairin yüzyıllarca yaşamayı arzuladığı bir kaçış mekânıdır. Külebi'nin şiirlerinde “çatlak”, “yarıl(mak)” gibi kelimeler susuzluğun ifadesi olarak kullanılır. Bir coğrafya şairi olan Külebi'de bütün uzuvlar âdeta arzulanan bu dışılığe yönelmiş gibidir. “Bir Bataklık Türküsü”nde şöyle der:

*“Topraktık. Avuç büyüklüğünde bin kez çatlıyorduk.
Pınardık. Bir parmak suyumuz bin kez kesiliyordu.
Ağaçtık, bin kez kuruyorduk, kabuklaşıyorduk.
Doğanın koyaklarına bakıyorduk. Oraları bile yeşilsizdi.
Bir tutam dişilik bulamıyorduk.”*

Yine “Acı Dönem”de:

*“Toprak kısır ineklerin memesi gibi.
Em ha, em ha bir damla süt yok”*

“Batı Yağmuru”nda ise yağmura “Ey ulu emziricisi toprağın” diye seslenir.

Toprakla suyun birleştiği yer, bireysel planda sevgilinin mekânı; sosyal planda ise arzulanayan hayat tarzıdır:

“Sen yağmur sonraları toprağın tüttüğü o yerdesin” (Eldesiz Çağrı)

“Karışalım toprağın tütenliğine yağmur sonrası” (Eldesiz Çağrı)

Toprakla suyun çiftleşmesi, şairi en çok meşgul eden meselelerden biridir. Külebi'de suya duyulan arzu; *“tarlalar çın çın öterken”*, *“sıcak yağmur”*, *“toprak kımlıdır”*, *“su yürür”* gibi orijinal söyleyişlerle şiirsel bir değer kazanır:

“Gündüzün akşamla kavuştuğu saatte

Güneş altında tarlalar çın çın öterken

Ya o sıcak yağmurlar toprakla çiftleşir” (Köy Öğretmenleri)

Baharda tatlı suyun, yağmur suyunun harekete geçirdiği imgeler çok çarpıcıdır. Ilıman, yağmuru bol gören coğrafyalarda insan susuzluğun ne olduğunu bilmez ve bu anlamda suya yönelik bir arzu, bir özlem de yoktur. Oysa şairin daha çok içselleştirerek anlattığı suyu az coğrafyalarda bütün duyular suya yönelmiştir adeta. “Dünyamız” şiirinde şöyle der:

“Oysa ki bahar geldiğinde

Toprak kımlıdır yavaş yavaş

Bir gecede dağ taş yeşerir.

Su yürür ağaçlara

Kuşlar uçar isteklerin ardında.

Oysa ki bahar geldiğinde

Kızlar bile daha endamlı, daha sıcak

Daha taze görünür.”

Yağmur bu coğrafya insanları için ayrı bir önem taşır. “Yağmur” şiirinde de söylendiği gibi o, yeşillik ve sevinç getirir, bütün nafaka, bütün umut hep ondadır. Ona “mübarek” denilerek kutsallık atfedilir:

“Yıka taşları toprakları

Şarıl şarıl,

Tarlalar buğday bekler senden, çocuklar ekmek

Dünyanın da yüzü yıkanmak gerek,

Yağ hay mübarek.”

Suyla birlikte yeşil, yeşilin tonları, yeşilin anlam çağrışımları da yoğundur Külebi'nin şiirlerinde.

“Kadınlar” şiirinde Niksar’da güneş altında tarla çapalayan, karanlık odalarda tütün dizen kadınların gözleri “Yeşil tütün renginde”dir. Çocukluk aşkını anlattığı “Esmenin Hikâyesi”nde ise yeşilin yine başka bir tonu vardır: “Bir bakışı vardı Esmâ’nın / Kavak yaprakları gibi pırıl pırıl...”

“Biz buğday tarlalarında buğday,
Ağu yeşili bahçelerde ot,
Trenlerde düdük sesiydik.” (Açık)

“Acıyeşilin güneşle oynadığı o yerde.” (Eldesiz Çağrı)

“Tırtılların beyazlığına inat, yeşilin karası” (Eldesiz Çağrı)

“Güneşli Çayır” (Güneşli Çayır)

“Sanki yeşil yaylalardır gözlerin” (Sabret)

“Bir çift göz gönderdim badem çağlasından”

(Bir Mutsuzluk Türküsü)

Külebi’nin çoğu şiirinde kadın ve kadınla birlikte aşk vardır. Bunlardan “Kayıp Sevda” şiiri aynı zamanda su unsurunu barındırdığı için üzerinde durmaya değer. Hepimiz biliriz nehrin sularında çiçeklerin arasında şarkı söyleyerek intihar eden masum Ofelya’nın hikâyesini. İnci Enginün Türk edebiyatında Shakespeare’in izini sürdüğü *Türkçede Shakespeare* kitabında Ofelyadan esinlenerek kaleme alınmış metinler üzerinde de durur.⁵ Bu metinlere eklememiz gereken “Kayıp Sevda” şiirinde Cahit Külebi; Ofelya’nın şahsında, artık o büyük aşkların eskilerde kaldığını söyleyerek modern hayattaki ilişkilerini eleştirir:

“Bir yandan türkü söyler
Bir yandan yürür ağlayarak,
Sevdası rüzgâr gibi iter
Dere boyunca yalnayak

Nilüferler gibi solgun Ophelia!
Yanaklarına yapışır saçları.
Açılır etekleri suyun yüzünde
Seyrederdi söğüt ağaçları.

İnsan kalbi o zamanlarda vardı,
Daha küçüktü, daha kırmızıydı ama şimdikinden
Kopardılar kalbini Ophelia’nın
Nilüferler gibi sarardı.

5 bk. İnci Enginün, *Türkçede Shakespeare*, İstanbul 2008.

*Şimdi de kızlar sokaklarda,
Minnacık eller, ayaklar, saçlar.
Ama nerde onlar, nerde Ophelia
Nerde evvel zaman içindeki aşklar.*

*Sevdamız kayboldu zamanlarda.
Dişi ceylanla erkek ceylan
Ayrı yönlere koşar gider.
Bir sevişmek kaldı romanlarda.”*

Cahit Külebi'nin şiirlerini suyun hâlleri bakımından irdelerken diğer şairler ve yazarlar, halk ve divan edebiyatı bu açıdan incelenemez mi diye düşündüm. Acaba şairlerimiz hangi sulara bakarak düş kurmuş ve hatıralarında hangi suları beslemişler. Sudan doğan hayaller, imajlar şairden şaire, dönemden döneme ne gibi değişikliklere uğramış veya ne gibi benzerlikler göstermiş? Böyle bir eksikliğe temas ettikten sonra Külebi'ye dönecek olursak şöyle bir tespitte bulunabiliriz: O, acının suyunu değil sevincin suyunu ön plana çıkarmasıyla durgun suların şiirini yazan Ahmet Haşim'den, şiddetli ve derin suların şiirini yazan Yahya Kemal ve Tanpınar'dan büyük ölçüde ayrılır. Külebi diğer şairler gibi ağırlıklı olarak edebî gelenekten beslenen, kaynakların esiniyle eser veren bir şair değildir. Her şeyden önce Anadolu coğrafyasını, Anadolu insanını derinden duyumsamış ve bu coğrafyanın en karakteristik renklerini ön plana çıkarmış, esinini daha çok yaşantısından almış bir şairdir. Külebi için su; dinlenen, tadılan, hatırası olan önemli bir unsurdur. Bu anlamda o, âdeta Anadolu insanının duygularına tercüman olmuştur.